

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی

وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)

پایان نامه برای دریافت درجه دکتری در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

و اندیشه‌های امام خمینی (س)

عنوان:

بررسی فقهی حریم خصوصی با تأکید بر دیدگاه امام خمینی (س)

استاد راهنما:

حضرت آیت‌ا... سید محمد موسوی بجنوردی (زید عزه)

اساتید مشاور:

حضرت آیت‌ا... عباسعلی روحانی (زید عزه)

حجت‌الاسلام المسلمین دکتر عیسی ولایی (زید عزه)

پژوهشگر:

مجید تلخایی

دی ماه ۱۳۹۳

کلیه حقوق مادی و معنوی این پایان نامه متعلق به پژوهشکده می‌باشد.

چاپ پایان نامه و استخراج مقاله از پایان نامه باید به نام پژوهشکده و با تأیید استاد راهنما و با مجوز معاونت

پژوهشی باشد.

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

تقدیم به

خاک قدوم مبارک امام زمان (عج)، سایه خدا بر هستی که خورشید نگاهش بر قلوب آدمیان،
نور هدایت می‌پاشد و دستان آسمانی‌اش بر کران تا کران وجود، بذر عشق و ایمان و کمال
می‌پاشد.

چگونه با این زبانِ الکن و قلمِ ناتوان، می‌توان پاس داشت، رنجِ معلّمی و زحمتِ تعلیمِ اساتیدِ بزرگواری که با تلاشِ خالصانه و سلوکِ متواضعانه‌ی خود، در طول سالیانِ دراز، هزارانِ چونِ منِ حقیر را به ساحتِ والای علم و دانش، رهنمون شدند؛ جزء آن‌که سلامتی، توفیق و سربلندی روزافزونِ ایشان را از درگاهِ حضرتِ حقّ، خواستار باشم. از آن میان، حضرت آیت‌الله سید محمد بجنوردی (دامِ عزّه)، استاد راهنما و آیت‌الله عباسعلی روحانی (دامِ عزّه) و حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر عیسی ولایی (دامِ عزّه)، اساتید مشاور حقیر در این پایان‌نامه، از صمیم قلب و با تمام وجود، تا همیشه، قدردانِ زحماتِ ایشان خواهیم بود.

شماره: ۱۹/۹۵/۴۳

تاریخ: ۱۳۹۵/۰۴/۰۳

پیوست:

باسمه تعالی

صور تجلسه دفاع از رساله دکتری

با حمد و سپاس به درگاه خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولیعصر (عج) و با درود و سلام به روان پاک حضرت امام خمینی (س) جلسه دفاع از رساله دکتری

آقای مجید تلخایی
دانشجوی رشته فقه و مبانی حقوق و اندیشه امام خمینی (س)
تحت عنوان: «پروسی حوریم خصوصی در فقه و حقوق با محوریت دیدگاه امام خمینی (س)»

در تاریخ ۱۳۹۳/۱۰/۲۲ با حضور هیأت داوران در پژوهشگاه امام خمینی (س) برگزار گردید و به موجب آیین نامه دفاع از رساله دکتری، ارزشیابی هیأت داوران به شرح زیر تعیین گردید:

قبول با درجه بسیار خوب (ب) امتیاز: ۱۸/۵۰
قبول مشروط با درجه: (با اصلاح)
مردود
مرجع تأیید نهایی:

شرح اصلاحات مورد نیاز:

توجه: بنا به مسوبه کمیسیون آموزش و پژوهش پژوهشگاه امتیاز پایان نامه‌ها به شرح زیر می‌گردد:

الف) قابل قبول
۱- قبول با درجه عالی ۲۰-۱۹
۲- قبول با درجه بسیار خوب ۱۸/۵-۱۷/۵
۳- قبول با درجه خوب ۱۷/۴-۱۵
ب) غیر قابل قبول
کمتر از ۱۵

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما	حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی	استاد	
۲- استاد مشاور	حضرت آیت الله عباسعلی روحانی	استاد	
۳- استاد مشاور	جناب آقای دکتر عیسی ولایی	استادیار	
۴- استاد اوری	جناب آقای دکتر سید محمد صادق موسوی	دانشیار	
۵- استاد اوری	سرکار خانم دکتر فرحناز افضلی قادی	استادیار	
۶- استاد اوری	سرکار خانم دکتر افتخار دانشپور	استادیار	
۷- استاد اوری	سرکار خانم دکتر زهرا وطنی	استادیار	

امضاء
مدیر تحصیلات تکمیلی

امضاء
نماینده تحصیلات تکمیلی

امضاء
مدیر گروه

آدرس: اتوبان تهران - قم، قبل از عوارضی، حرم مطهر امام خمینی (ره)، پژوهشگاه امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی. تلفن: ۵۱۰۸۵۰۰۰ نمابر: ۵۵۲۳۵۶۶۱
وب سایت اینترنتی: www.ri-khomeini.ac.ir پست الکترونیک: info@ri-khomeini.ac.ir صندوق پستی: ۱۸۱۵۵/۱۳۴ کدپستی: ۱۸۱۵۱۶۳۱۱۱

چکیده

پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی

مقطع تحصیلی: دکتری
رشته تحصیلی: فقه و مبانی حقوق اسلامی و اندیشه‌های امام خمینی (ره)
عنوان پایان نامه: بررسی فقهی حریم خصوصی با تأکید بر دیدگاه امام خمینی (ره)
نام و نام خانوادگی دانشجو: مجید تلخابی
استاد راهنما: حضرت آیت‌الله... سید محمد موسوی بجنوردی (زید عزه)
اساتید مشاور: حضرت آیت‌الله... عباسعلی روحانی (زید عزه)، حجت‌الاسلام المسلمین دکتر عیسی ولایی (زید عزه)
<p>در منابع اسلامی ادله نقلی و ادله عقلی بر مسلم بودن حق حریم خصوصی تأکید دارند و حریم خصوصی افراد مورد حمایت قرار گرفته است. یکی از بزرگترین علمای عصر ما حضرت امام خمینی (ره) در موارد مختلف نقل و قول و بیانیه‌های ایشان مبین رسمی بودن حق حریم خصوصی است و مکرر در اقتضای حال به اهمیت حریم خصوصی پرداخته‌اند، و مواردی که از مسئولین به نقض حریم خصوصی مرتکب شده‌اند، هشدار جدی داده‌اند. حضرت امام، حوزه‌ی حریم خصوصی زندگی افراد و شهروندان جامعه اسلامی را در برگیرنده‌ی حوزه اعتقادات، آزادی بیان و قلم، آزادی در محل سکونت و کار، - حوزه مباحات و مستحبات و مکروهات - حوزه احکام الزامی اختلافی می‌دانند و در فرمان هشت ماده‌ای که حضرت امام صادر کرده‌اند، این وارد کاملاً تصریح شده است.</p> <p>در این رساله با طرح مبانی حمایت از حریم خصوصی در فقه اسلامی که به لحاظ تحلیل و تبیین مصادیق آن از قدمت بسیار برخوردار بوده و مقوله‌های مختلفی این حق را با مبانی متعدد و محکمی مورد حمایت قرار گرفته است، تبیین شده است. در ضمن، آزادی‌های انسان و رابطه با مسائل مربوط به مصالح عامه و همچنین رابطه‌ی حقوق انسان و دولت نیز مورد بحث قرار گرفته است. اصل سلطه و عدم دلالت مشخصی بر دیگری بیان این نکته را دارد که دیگران بر مال و آنچه از شئون شخصی فرد می‌باشد، سلطه ندارند؛ مگر اینکه جواز دخالت با ادله متقن و استوار ثابت گردد. تحقیق پیش‌رو، درصدد است تا با روش تحقیق کتابخانه‌ای، به صورت توصیفی - تحلیلی که با الگوی فیشررداری از منابع موجود سامان یافته، به مسائل و مباحث فوق‌الذکر می‌پردازد.</p> <p>واژگان کلیدی: فقه اسلامی، حریم خصوصی، مصالح عامه، امام خمینی.</p>

Abstract

Imam Khmeiny and Islamic Revolution Researching Center

Academic Degree: PhD
Major: Jurisprudence and legal practices and thought of Imam Khomeini
Title: Jurisprudential Study of Privacy with Emphasis on the Views of Imam Khomeini
Researcher: Majid Talkhabi
Supervisor: Ayatollah Seyed mohammad Moosavi Bojnordi
Advisors: Ayatollah Abbasali Roohani & Dr Eesa Valayi
<p>Traditional and rational arguments insist on certainty of individual's right to privacy in Islamic sources and private individuals have been protected. One of the biggest scholars in this era, Imam Khomeini told the state of being official of individual's right to privacy and paid attention to it in the suitable situation and seriously warned authorities about violation of privacy. Imam Khomeini considers the domain of private life of individuals and citizens of Islamic society including the domain of beliefs, freedom of expression and writing, freedom in residence and office (the domain of allowable, preferable and abominable religious acts) to be the domain of discordant, obligatory judgments. The eight articles command, he has issued, has entirely stipulated these issues. The present thesis explains the foundations of protecting the privacy in Islamic jurisprudence. This issue has a clear history in analyzing and explaining the instances and this right has been protected by various, rigorous principles in different categories. In addition, human freedoms, his connection to the consideration of public interest problems and the connection between human and state rights have been discussed. The domination principle and the lack of indication on other express that others do not dominate property and what belongs to private individual unless the permit of interference is proved by rigorous arguments. The present research sought to settle above problems and discussions descriptive-analytical by library research method and note-taking pattern of sources.</p>

موجز الاطروحة

معهد الامام الخميني (س) و الثورة الاسلامية

الدراسات العليا: الدكتوراه
الفرع الدراسي: الفقه و مبادئ القانون و فكر الامام الخميني (س)
عنوان الاطروحة: دراسة فقهية في الخصوصيه من منظر الامام الخميني (س)
الطالب: مجيد التلخابي
الاستاذ المشرف: آية الله السيد محمد الموسوي البجنوردي
الاستاذان المستشاران: آية الله عباس علي الروحاني، حجة الاسلام المسلمين الدكتور عيسى الولايي
<p>الأدلة القولية والحجج منطقيه المستنده إلى المصادر الإسلامية يصر منح الحق في الخصوصيه وتؤكدها. و اقوال و بيانات الإمام الخميني (ره) واحدمن أعظم العلماء في عصرنا في عدة مناسبات و في التعبير الرسمي منه قد صدرت في الخصوصيه و قد حذر سماحته حيث ارتكبت السلطات الحكوميه الانتهاكات بشأن الخصوصيه. قد رأى الامام الخميني (ره) الخصوصيه للمواطنين يشمل نطاق المعتقدات، حرية التعبير و الرأي، و حرية الإقامة والعملو نطاق أحكام المباحات و المستحبات و المكروهات و ايضا نطاق احكام الواجب و الحرام رغم الخلافات فيها. و في البيان الموسوم ثمانية اوامر قد صرح اليه وهذا واضح تماما.</p> <p>و اما في هذه الاطروحة يبين اسس دعم قوى من جانب فقه اسلامي للقضايا متعلقه بالخصوصيه و سابقته التاريخيه ايضا في حين يناقش كذلك القضايا المتعلقة بحقوق الإنسان والمصالح العامه و الحكومه و ربط بينهما. جدير بالذكر ان اصل الهيمنه و مبداه الاسلامي يشير بشكل واضح الى عدم اي حق التدخل من جانب الاخرين في شؤون الفرديه دون مستدلات قانونيه و ثابتة شرعا البتة.</p> <p>هذا البحث العلمي يقصد نيل الموارد المذكورة عبر متابعة اسلوب دراسة وصفية و تحليلية في المكتبة التي نظمت مع النماذج المتاحة و المناقشات المطروحة في هذه المواضيع.</p> <p>كلمات البحث: فقه اسلامي، الخصوصيه، المصلحه العامه، الإمام الخميني (ره).</p>

فهرست مطالب

مقدمه	۱
۱- بیان مسأله	۵
۲- اهداف و کاربردهای تحقیق	۷
۳- ضرورت تحقیق	۹
۴- پیشینه‌ی تحقیق	۱۰
۵- سؤالات تحقیق	۱۱
۶- روش تحقیق	۱۲
فصل اول:	۱۳
تحلیل و تبیین مفهوم حریم‌خصوصی، مبانی، مشروعیت و ابعاد و تهدیدات آن	۱۳
مبحث نخست: تحلیل مفهوم، ضرورت و تاریخچه‌ی حریم‌خصوصی	۱۴
گفتار اول: مفهوم حریم‌خصوصی	۱۴
بند نخست: مفهوم لغوی حریم‌خصوصی	۱۴
بند دوم: مفهوم حقوقی حریم‌خصوصی (در آراء و دیدگاه‌های حقوق‌دانان و دکترین حقوقی)	۱۶
بند سوم: مفهوم حریم‌خصوصی در روان‌شناسی اجتماعی	۲۵
بند چهارم: مفهوم حریم‌خصوصی در فقه اسلامی	۲۷
بند پنجم: معیارهای شناسایی مصادیق حریم‌خصوصی	۳۱
بند ششم: حوزه‌های خصوصی و عمومی	۳۳
بند هفتم: مقتضای اصل در حوزه‌های خصوصی و عمومی	۳۶
بند هشتم: نسبیّت حریم‌خصوصی	۳۷
بند نهم: مصادیق خارج از مفهوم حریم‌خصوصی	۳۹
گفتار دوم: ضرورت وجود حوزه‌ی خصوصی و حمایت از آن	۴۱
گفتار سوم: تاریخچه‌ی پیدایش نظریه‌ی حریم‌خصوصی و حمایت از آن	۴۸
مبحث دوم: تبیین مبانی مشروعیت حریم‌خصوصی	۵۵
گفتار اول: حریم‌خصوصی به عنوان یکی از حقوق «فطری» و «طبیعی»	۵۶
گفتار دوم: حریم‌خصوصی به عنوان یکی از مصادیق حفظ «کرامت ذاتی انسان»	۵۹

۶۲	گفتار سوّم: حریم خصوصی به عنوان یکی از حقوق مورد حمایت آموزه‌های «اخلاقی»
۶۴	گفتار چهارم: حریم خصوصی به عنوان یکی از حقوق مورد حمایت آموزه‌های «دینی»
۶۵	گفتار پنجم: حریم خصوصی به عنوان یکی از مصادیق «حقوق بشر»
۶۸	گفتار ششم: حریم خصوصی به عنوان یک «حق اساسی»
۶۹	گفتار هفتم: حریم خصوصی به عنوان یکی از انگیزه‌های ایجاد «قرارداد اجتماعی»
۷۱	گفتار هشتم: حریم خصوصی به عنوان عامل حفظ «استقلال و آزادی فردی»
۷۸	گفتار نهم: حریم خصوصی به عنوان یک انگیزه جهت حفظ «منزلت و حیثیت افراد»
۷۹	گفتار دهم: حریم خصوصی به عنوان یکی از مقوله‌های مهم «امنیت»
۸۴	مبحث سوم: ابعاد حریم خصوصی
۸۴	گفتار اوّل: حریم خصوصی معنوی
۸۵	بند نخست: حریم خصوصی روانی
۸۶	بند دوّم: حریم خصوصی ژنتیکی
۸۷	بند سوم: حریم خصوصی هویت
۸۸	بند چهارم: حریم خصوصی اطلاعاتی
۹۲	گفتار دوّم: حریم خصوصی مادی
۹۲	بند نخست: حریم خصوصی در عرصه‌ی عمومی
۹۴	بند دوّم: حریم خصوصی ارتباطی
۱۰۱	بند سوّم: حریم خصوصی بدنی
۱۰۳	بند چهارم: حریم خصوصی اموال
۱۰۴	بند پنجم: حریم خصوصی منزل
۱۱۴	مبحث چهارم: شناسایی تهدیدات حریم خصوصی (به عنوان ناقضان حق بر حریم خصوصی)
۱۱۵	بند نخست: دولت و سازمان‌های وابسته
۱۲۰	بند دوّم: مؤسسات و نهادهای خصوصی
۱۲۱	بند سوّم: مصالح اجتماعی (یا مصالح عامه)
۱۲۲	بند چهارم: مصالح و منافع حوزه‌ی عمومی غیردولتی
۱۲۴	بند پنجم: اشخاص حقیقی
۱۲۵	فصل دوّم:

۱۲۵	شناسایی و حمایت از حریم‌خصوصی در فقه اسلامی و دیدگاه حضرت امام‌خمينی
۱۲۶	مبحث نخست: لزوم حمایت از حریم‌خصوصی در اسلام
۱۲۷	مبحث دوم: مبانی اهتمام اسلام به حریم‌خصوصی
۱۲۸	گفتار اول: اصل حرمت تجسس و تحسس
۱۳۳	گفتار دوم: تأکید بر ارزش‌های مرتبط با خلوت
۱۳۴	بند نخست: ممنوعیت تفتیش
۱۳۸	بند دوم: ممنوعیت سوءظن
۱۴۰	بند سوم: ممنوعیت غیبت
۱۴۲	بند چهارم: ممنوعیت نیمه
۱۴۳	بند پنجم: ممنوعیت خیانت در امانت
۱۴۵	بند ششم: ممنوعیت افشای اسرار
۱۴۷	بند هفتم: ممنوعیت استراق‌سمع و بصر
۱۴۸	بند هشتم: ممنوعیت آزار و اذیت و ناسزاگویی به دیگران
۱۵۱	بند نهم: ممنوعیت تمسخر
۱۵۳	بند دهم: ممنوعیت شایعه‌پراکنی
۱۵۴	بند یازدهم: ممنوعیت قذف و تهمت‌زنی
۱۵۶	گفتار سوم: قاعده‌ی سلطه
۱۵۷	گفتار چهارم: لزوم حسن روابط میان حاکمیت و شهروندان
۱۵۸	گفتار پنجم: اهتمام اسلام به بسط ارزش‌های اخلاقی
۱۵۹	مبحث سوم: رابطه‌ی حریم‌خصوصی با نهاد حسبه
۱۶۵	مبحث چهارم: دلایل اهتمام اسلام به حوزه‌ی عمومی غیردولتی
۱۶۶	گفتار اول: نفی استبداد و انباشت قدرت
۱۶۷	گفتار دوم: تأکید بر تعاون اجتماعی
۱۶۷	گفتار سوم: اصل شورا و رایزنی
۱۶۸	گفتار چهارم: پیگیری و اجرای ارزش‌های اسلامی
۱۶۹	گفتار پنجم: تأکید بر صدق و حقانیت
۱۶۹	گفتار ششم: سیره‌ی عملی پیامبر(ص)

گفتار هفتم: قاعده‌ی سلطه و اصل عدم‌ولایت.....	۱۷۰
مبحث پنجم: حریم‌خصوصی در آراء حضرت امام‌خمينی(ره) و تحليل فرمان هشت ماده‌ای ایشان	۱۷۱
گفتار اول: جایگاه حریم‌خصوصی شهروندان از منظر امام‌خمينی (ره)	۱۷۱
گفتار دوم: تحليل فرمان هشت ماده‌ای حضرت امام وحریم‌خصوصی شهروندان.....	۱۷۵
نتیجه‌گیری	۱۸۷
پیشنهادات	۱۹۱

دانش حقوق - که قانون همزاد آن است - در زمره‌ی علوم و دانش‌هایی (علوم اجتماعی یا علم‌الاجتماع) می‌باشد، که وظیفه‌ی آن، تنظیم و تنسيق روابط انسان‌ها در عرصه‌ی اجتماع است. موضوع این علم، قواعد و دستوره‌ای رفتاری کلی است که اعضای اجتماع، در زندگی روزمره‌ی خود، مکلف به تبعیت از آن، جهت برقرار نظم می‌باشند. نظمی که حتی‌المقدور باید تأمین‌کننده‌ی عدالت نیز باشد. مع‌الوصف، نظم، هدف و غایت اولیه‌ی این دانش می‌باشد، هر چند عدالت، مطلوب همیشگی نوع بشر است. گسترش روزافزون و بلاانقطاع علوم و تکنولوژی هر روز بر پیچیدگی و درهم‌تیدگی مسائل اجتماعی می‌افزاید و موضوعات حادث و جدیدی ایجاد می‌کند که هریک به نوبه‌ی خود وظیفه‌ی فقها، حقوق‌دانان، قانون‌گذاران و دادرسان را، که متکفل تنظیم و تنسيق روابط انبای بشر در عرصه‌ی اجتماعی می‌باشند، بیش از پیش سنگین می‌کند.

در یک جامعه‌ی قانونمند و مردم‌سالار، لازم است که قوانین به صورت دقیق و جامع، حدود و مرزهای آزادی و اختیار اشخاص در روابط خود با یکدیگر را مشخص نمایند تا سودجویان نتوانند در پناه خلأها و ابهامات قانون به کامیابی و پیشبرد مطامع خود بپردازند. به علاوه، لازم است تا قوانین صریحاً حدود اختیار حاکمیت را تنفیح و تبیین نمایند، تا وظایف شهروندان، مشخص و حقوق آنان مورد حمایت قرار گیرد. بنابراین، مهم‌ترین ثمره‌ی درخت قانون، امنیت است. امنیت، به معنای مصون بودن مطلوب‌ها و مختصات حیات فردی، به ویژه امنیت قلمروی از زندگی انسان، که نوع بشر همواره تمایل دارد که از دسترسی و اطلاع سایرین مصون بماند و یکی از مهم‌ترین مطلوب‌های بشر به شمار می‌آید؛ چنین حوزه‌ای از زندگی، "حریم خصوصی" یا "حق خلوت" نامیده می‌شود. به بیانی دیگر، حریم خصوصی را می‌توان قلمروی از زندگی هر فرد دانست که انتظار دارد دیگران بدون رضایتش به آن وارد نشوند، یا به اطلاعات آن قلمرو دسترسی نداشته باشند، منازل و اماکن خصوصی، جسم افراد، اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی از مهم‌ترین عرصه‌های حریم خصوصی هستند. ورود بدون اجازه به منازل و اماکن خصوصی، ایست بازرسی‌ها و تفتیش‌های بدنی، رهگیری انواع مکالمات و ارتباطات، دسترسی به اطلاعات شخصی، افشای مسائل خصوصی در رسانه‌ها و جامعه، فضولی در امور دیگران و پاییدن افراد،

از مهم‌ترین مصادیق ورود به حریم خصوصی محسوب می‌شوند. نامه، پیام‌های الکترونیک، تلفن، اتاق خواب، تصاویر و فیلم‌های شخصی، کیف دستی، میز شخصی، حساب بانکی، اطلاعات شخصی تلفن همراه نیز از جمله مصادیق حریم خصوصی به شمار می‌رود.

به لحاظ تاریخی می‌توان گفت که مسأله‌ی حریم خصوصی کم و بیش در همه‌ی جوامع مطرح بوده است، اما دغدغه‌ی حمایت از حریم خصوصی از دغدغه‌های جدی جوامع امروز و زاینده‌ی تحولات مختلف سده‌ی اخیر است؛ یکی از این تحولات که در همه‌ی جوامع، دیر یا زود به وقوع پیوسته یا در حال وقوع است، شناسایی "هویت فردی" و حقوق و آزادی‌های ملازم با آن است.

در گذشته، فرد انسانی در پس نظامات سیاسی، اجتماعی، شبه دینی و فلسفی قرار داشت، اما در جوامع امروز، انسان سوژه‌ای خودمختار و دارای هویت و هستی مستقل از نظامات کلی، شناخته می‌شود که دارای حقوق و آزادی‌های ذاتی است. انسان با این هویت مستقل می‌تواند در خصوص کم و کیف روابطش با جامعه و دولت تصمیم‌گیری کند و حوزه‌ای برای خود تعریف کند که مصون از تعرض جامعه و دولت باشد.^۱ حریم خصوصی یکی از ارزشمندترین مفاهیم نظام‌های حقوقی توسعه یافته است و در زمره‌ی مهم‌ترین حقوقی است که ارتباط تنگاتنگی با کرامت انسانی دارد؛ لذا حمایت از شخصیت انسانی مستلزم حمایت از حریم خصوصی است. حریم خصوصی با آزادی و استقلال انسان و حق و تعیین سرنوشت برای خود نیز ارتباط ملازمی دارد؛ زیرا فضای لازم برای رشد و تکامل شخصی افراد را فراهم می‌آورد. انسانها ابزارهایی برای اهداف دیگران نیستند، بلکه خودشان فی‌نفسه هدف هستند و آزادند تا غایت زندگی خویش را تعیین کنند. حریم خصوصی به عنوان اصل سازمان بخش جامعه‌ی مدنی شناخته شده است که در بطن قرارداد اجتماعی فرضی هر جامعه مضمّن است و زمینه‌ی همزیستی مسالمت‌آمیز در آن جامعه را فراهم می‌سازد. با وجود این، در سال‌های اخیر، تحولات تکنولوژی، تحصیل، ضبط و ذخیره‌ی حجم انبوهی از اطلاعات کاملاً خصوصی درباره‌ی افراد را میسر ساخته است. این واقعیت یک خطر جدی است؛ زیرا، اطلاعات مذکور، نه تنها ممکن است به ضرر فرد مورد نظر جمع‌آوری شده و به کار رود، بلکه جامعه نیز ممکن است در سطح کلان از این امر متضرر شود. همچنین اطلاعات جزئی

۱. رک: انصاری، باقر، حقوق حریم خصوصی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۶، ص ۱.

درباره افراد که از راه‌های مشروع به دست آمده‌اند، ممکن است برای منظوری غیر از آنچه در تحصیل آنها مدنظر بوده است و در جهتی غیرمشروع، مورد استفاده قرار گیرد.

تهدیداتی که نسبت به حریم خصوصی وجود دارد، نه تنها از ناحیه‌ی دولت‌ها، بلکه از جانب واحدهای شبه‌دولتی، سازمان‌های خصوصی و اشخاص حقیقی نیز متصور است؛ به طوری که گاه شرح حال شخصی افراد در سطح کلان برای دیگر اشخاص افشا شده است. در این صورت افراد معمولی با امکان دسترسی به بسیاری از وسایل پیچیده، می‌توانند نظارت سمعی و بصری بر احوال دیگران صورت دهند و به طور خلاصه اکنون، بسیار به ندرت می‌توان یک پایگاه اطلاع‌رسانی پیدا کرد که بتواند در برابر حکم‌های کامپیوتری غیرقابل نفوذ باشد.^۱

باید اشاره نمود که در علوم اجتماعی، گاه مقصود از حوزه‌ی خصوصی، تنها فضای محدود روابط خانوادگی و دوستانه، که غالباً از آن با عنوان حریم خصوصی یاد می‌شود و باید از مداخلات دولت و جامعه مصون باشد، نیست؛ بلکه مقصود قلمرو و گستره‌ای است که دولت حق مداخله در آن را ندارد. حوزه‌ی خصوصی به این معنا، حوزه‌ی عمومی را هم در بر می‌گیرد. به این لحاظ، بسیاری از استدلال‌های را که برای لزوم شناسایی قلمرو خصوصی و حوزه‌ی مصون از مداخله‌ی دولت صورت گرفته، به لحاظ محتوایی، قلمروی را که جامعه‌شناسان آن را «حوزه عمومی» می‌نامند، نیز در بر می‌گیرد. چنانکه مقصود جان لاک^۲ (۱۶۳۲-۱۷۰۴) و توماس جفرسون^۳ (۱۷۴۳-۱۸۲۶) که یک حکومت محدود و مداراگر را شرط لازم برای برخورداری شهروندان از حقوق طبیعی می‌دانستند، یا جان استوارت میل^۴ (۱۸۰۶-۱۸۷۳) و آدام اسمیت^۵ (۱۷۲۳-۱۷۹۰) اقتصاددان اسکاتلندی قرن هجدهم که چنین حکومتی را شرط لازم بهره‌وری می‌دانستند، تنها حکومتی که حریم خصوصی به معنای حریم خانوادگی را به رسمیت بشناسد، نبود؛ مقصود آنان از قلمرو خصوصی، عرصه‌ای است متشکل از افراد و خانواده‌های

^۱ - ر.ک: انصاری، باقر، *حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق اسلام*، تطبیقی و ایران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۶۶، سال ۱۳۸۳، ۲ و ۳.

2. john locke
3. thomas jefferson
4. john stewart mill
5. adam smith

خود مختار و نهادهای اجتماعی داوطلب و غیردولتی.^۱ با این حال، حوزه‌ی خصوصی در تعریف رایج‌تر، قلمروی است که در برابر حوزه‌ی عمومی قرار می‌گیرد.^۲

خدمات اجتماعی که در علم اقتصاد با عنوان «اقتصاد بخش خصوصی» شناخته می‌شود؛ هر یک از این دو قلمرو خصوصی، اهمیت خاص خود را دارد، اما حوزه‌ای که در این پژوهش مورد مطالعه قرار می‌گیرد، حوزه‌ی خصوصی به معنای اول است؛ قلمرو منزل و روابط شخصی و خانوادگی، حلقه‌ی صمیمی دوستان شخصی، ارتباطات و اطلاعات خصوصی، قلمرو باورها و ترجیحات فردی و غیره.

این حق که از مشخصات جنبش آزادی خواهی قرن بیستم در برابر دولت‌های اقتدارگر و پیشرفت‌های صنعتی به صورت نگرانی از قرار داشتن زیر نظر «برادر بزرگتر» بود، در طول قرن بیستم با جدیت فراوانی دنبال و در کنگره‌های متعدد بین‌المللی موضوع بحث واقع شد. تقریباً همه‌ی کشورها، حریم خصوصی را در قوانین اساسی خود به صورت کلی یا مصداقی مورد شناسایی و حمایت قرار داده‌اند و دست‌کم به حق غیرقابل تعرض بودن مسکن و خصوصی بودن ارتباطات اشاره کرده‌اند. اعلامیه‌های جهانی حقوق بشر اعم از الزام‌آور و ارشادی، حق خلوت را به رسمیت شناخته و دولت‌های عضو را ملزم به تصویب قوانین جامع جهت حمایت از حقوق و آزادی‌های فردی، از جمله «حق خلوت» در برابر تعارضات به این حق نموده‌اند. در قوانین اساسی کشورهای هم‌اند آفریقای جنوبی و مجارستان که اخیراً نوشته شده‌اند، به حق دسترسی به اطلاعات خصوصی که نزد سازمان‌های دولتی وجود دارد و به حق کنترل آن اطلاعات نیز تصریح شده است. در کشورهای نظیر ایالات متحده، ایرلند و هلند نیز که حق حریم خصوصی، صریحاً در قانون اساسی پیش‌بینی نشده است، دادگاه‌ها، این حق را از دل دیگر مقررات استنباط کرده‌اند. هم‌چنین در بسیاری از کشورها، کنوانسیون‌های بین‌المللی‌ای که حریم خصوصی را به رسمیت شناخته‌اند، وارد قوانین داخلی شده و خلأ موجود در نظام حقوقی این کشورها را پر کرده‌اند. از اوایل دهه‌ی ۱۹۷۰ نیز وضع قوانین عادی جهت حمایت از حریم خصوصی آغاز

^۱ ر.ک: نوبهار، رحیم؛ **حمایت حقوق کیفری از حوزه‌های عمومی و خصوصی**، تهران، انتشارات جنگل، ۱۳۸۷، ص ۴۸ و ۴۹

^۲ ر.ک: هابرماس، یورگن؛ **دگرگونی ساختاری حوزه عمومی**، ترجمه جمال محمدی، تهران، نشر افکار، ۱۳۸۶؛ نوذری، حسینعلی؛ **بازخوانی**

هابرماس، تهران، نشر چشمه، ۱۳۸۶؛ کیت‌نَش؛ **جامعه‌شناسی سیاسی معاصر**، ترجمه محمد تقی دلفروز، تهران، انتشارات کویر، ۱۳۸۷، ص ۲۶۵ به

بعد.

شده و تقریباً به صورت یک نهضت فراگیر، همه‌ی کشورها را به سمت تصویب قوانین و مقرراتی درباره‌ی حریم خصوصی سوق داده است.^۱

علی‌رغم سابقه‌ی کوتاه غرب در حمایت از حریم خصوصی، پژوهش‌های صورت گرفته^۲ نشان می‌دهد که حمایت از حریم خصوصی در فقه اسلامی هر چند به لحاظ تحلیل و تبیین مصادیق آن از قدمت بسیار برخوردار است و مقوله‌های مختلف این حق با مبانی متعدّد و محکمی مورد حمایت قرار گرفته است. در واقع، راجع به طرح مقوله‌های حریم خصوصی و حمایت مادی و معنوی از آن، میان فقه اسلامی و حقوق، عموم و خصوص مطلق وجود دارد؛ بدین مفهوم که مواردی همچون ممنوعیت غیبت، نیمه و سوءظن، مورد شناسایی و حمایت واقع شده در حالی که در حقوق هیچ گونه ضمانت اجرایی در این زمینه به چشم نمی‌خورد. حریم خصوصی پیش از آنکه در غرب و کنوانسیون‌ها و اسناد بین‌المللی حقوق بشر پیش بینی شود، با تأکید بسیار زیادی در منابع اسلامی مورد توجه واقع شده است.

پژوهش حاضر بر آن است پس از بررسی کلی مفهوم حریم خصوصی، جایگاه این حق را در منابع و مصادر فقهی و نیز حقوق ایران شناسایی کند و نشان دهد که آیا فقه اسلامی و حقوق ایران درصدد حمایت از آن حقوق است و اینکه دیدگاه حضرت امام خمینی (ره) در این خصوص چگونه است؟

۱- بیان مسأله

انسان‌ها با استعدادهای "تنهایی"^۳ و "معاشرت جویی"^۴ خود در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند. این دو استعداد با وجود اختلاف ظاهری، باهم در ارتباطند؛ بدین معنی که از یک طرف، استقلال افرادی که در جامعه

زندگی

^۱ - ر.ک: انصاری، باقر؛ حقوق حریم خصوصی، ص ۴.

^۲ - محسنی، فرید، حریم خصوصی اطلاعات (مطالعه کیفی در حقوق ایران، ایالات متحده آمریکا و فقه امامیه) تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۹، چاپ اول، ص ۱۷۸-۱۸۲.

3.Solitude

4. Sociability

می‌کنند در تنهایی آنهاست و جامعه نباید متعرض آن بشود و از طرف دیگر، میل به معاشرت جویی، همین افراد را قرین، همراه و هماهنگ می‌سازد. این دو حالت طبیعی که هریک در جای خود اصالت دارد.^۱ با چه سازوکاری می‌توان به آن تعامل بخشید، در حالیکه هر دو قلمرو، دو قطب هستی‌بخش جامعه‌ی بشری به شمار می‌آیند. انسان و حیثیت او همواره از دیدگاه ادیان و فلاسفه، محترم شمرده شده است.

از زمان‌های باستان جنبه‌های حریم‌خصوصی شخصی بنا به مقتضیات روز مطرح بوده و در مواردی رعایت شده است. اما بی‌گمان اینک حریم‌خصوصی، شاخه‌ی نوینی از حقوق محسوب می‌شود که اهمیت و حساسیت آن در تمام جوانب بر کسی پوشیده نیست. در دوران باستان، ضابطه‌ای دقیق برای آن معین نشده، امروزه چه معیارها و اصولی برای آن مقرر شده است؟ تعرض به حریم‌خصوصی اشخاص نه تنها از سوی هممنوعان، دولت و رسانه‌های جمعی، بلکه از سوی پایگاه داده‌ها، بازاریابی از راه دور و دستگاه‌های نظارت و کنترل الکترونیکی موجب نگرانی شدید شده است. چه تضمین‌هایی در فقه و حقوق مطرح و مورد حمایت واقع شده است؟ مردم از اینکه حق خلوت یا خلوتگه راز و کار و خیال خود را در معرض مخاطره دیده‌اند، نگرانند.

علاوه بر تحولات نظری، نقش تحولات علمی و فنی نیز در اهمیت یافتن حریم‌خصوصی بسیار چشمگیر بوده است. تحولات علمی و فنی سبب شده است به دست‌آوردن، ضبط و نگهداری حجم انبوهی از اطلاعات خصوصی افراد به آسانی و با روش‌های مختلف پنهانی و آشکار ممکن شود. به‌طوری که اکنون بسیاری از دستگاه‌های دولتی و متصدیان مشاغل خصوصی، نظیر شرکت‌ها، بانک‌ها و فروشگاه‌ها به دلایل متعدد و با استفاده از وسایلی نظیر تلویزیون‌های مداربسته و دوربین‌های ویدیویی، بر اعمال و رفتار و گفتار کارکنان و ارباب‌رجوع و مصرف‌کنندگان، نظارت‌های سمعی و بصری دارند. این نگرانی وجود دارد که آن‌ها از اطلاعاتی که خواسته یا ناخواسته جمع‌آوری می‌کنند، سوءاستفاده کنند و به ویژه آن اطلاعات را به ضرر افرادی که اطلاعات به آن‌ها مربوط می‌شوند، به کار برند. حمایت از حریم‌خصوصی می‌تواند مانع از آن شود که اطلاعات راجع به زندگی خصوصی، به وسیله‌ای برای درهم

۱. هاشمی، محمد؛ حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۴، ص ۱.

شکستن آزادی و استقلال انسان‌ها، سلطه‌یافتن بر آن‌ها و استفاده‌ی ابزار از آن‌ها تبدیل شود. انسان‌ها غالباً عیب‌ها و خطاهای خود را از دیگران پنهان می‌کنند. در بسیاری از موارد، چون این خطاها در خلوت و دور از انظار واقع می‌شوند و غالباً با امور عمومی و اجتماعی ارتباط ندارند، انسان‌ها مستحق هستند تا آن‌ها را از دیگر اشخاص پنهان دارند. جامعه نیز غالباً نفع مشروعی در دانستن امور و لغزش‌های افراد خود ندارند؛ تا اینکه روز قیامت^۱ فرا رسد و خداوند بر کتمان یا افشای نهانی‌ها و خطاهای مردمان تصمیم خواهد گرفت.

بنابراین، مادام که ضرورت مبرم اجتماعی ایجاب نکند، باید از افشای امور خصوصی و مکتوم افراد، امتناع شود و حمایت از حریم خصوصی در صدد است چنین هدفی را برآورده سازد. حریم خصوصی و شناخت مفهوم و محدوده‌ی آن برای افراد جامعه، یکی از مبانی اصلی حفظ حقوق افراد و مصون‌ماندن حریم آنان از تعرض می‌باشد. در این پژوهش سعی شده تا مفهوم و حدود و ثغور حریم خصوصی تبیین گردیده و مبانی مشروعیت آن تحلیل و حمایت‌های فقهی بالأخص دیدگاه‌های حضرت امام خمینی (ره) با توجه به فرمان هشت ماده‌ای و نیز حمایت‌های قانونی حقوقی از آن، مورد مطالعه قرار گیرد.

۲- اهداف و کاربردهای تحقیق

«بسیاری از موارد مداخله در حریم خصوصی اطلاعاتی و ارتباطی، نمونه‌ی روشن مداخله‌ی ناروا در حوزه‌ی عمومی نیز هست؛ زیرا جامعه‌ای که افراد آن از شنود مکالمات تلفنی و دیگر گونه‌های ارتباط با یکدیگر آسوده‌خاطر نیستند، کمتر با یکدیگر پیوند برقرار می‌کنند و کمتر به گفتگو و بحث با یکدیگر می‌پردازند. از این رو اگر این‌گونه مداخلات را نقض حریم خصوصی ندانیم، از حریم خصوصی باید چنان معنای عامی اراده شده باشد که حوزه‌ی عمومی جدا از دولت را هم در بر بگیرد. در تعیین دامنه‌ی حوزه‌ی خصوصی به این معنا، حساسیت‌ها بیشتر ناظر به تعیین مرزهای آن با قلمرو اقتدار دولتی است تا حوزه‌ی عمومی جدا از دولت، هر چند گاه میان مصالح و منافع حوزه‌ی خصوصی با منافع و مصالح حوزه‌ی عمومی جدا از دولت هم تداخل پیدا می‌شود. تداخل میان حق شهروندان بر اطلاعات، با حق بر

^۱. سوره‌ی طارق، آیه‌ی ۹.

حریم خصوصی، نمونه‌ی چنین تزاخمی است. در واقع، این امکان وجود دارد که قلمرو اقتدار دولتی و حوزه‌ی عمومی جدا از دولت، به سوی حوزه‌ی خصوصی پیشروی کنند و دامنه‌ی آن را محدود سازند^۱. با این حال، آنچه اغلب مورد بحث قرار می‌گیرد، تعیین مرزهای حوزه‌ی خصوصی با اقتدار دولتی است. این به دلیل تمایل حکومت‌ها به ویژه حکومت‌های اقتدارگرا و استبدادی به سلطه بر تمام ساحت‌های زندگی شهروندان است. با توجه به اهمیت موضوع، و علاقه‌ی شخصی در جستار در این زمینه، مطالعه در این راستا مهم جلوه نمود؛ و اینکه تحقیقی جامع در آن صورت نپذیرفته، نگارنده را بر آن داشت تا تحقیق حاضر را انجام دهد.

مهم‌ترین هدف از انجام این پژوهش، شناسایی اهمیت این حق به عنوان یک حق اساسی شهروندان در جامعه و در نتیجه به رسمیت شناختن و شناساندن آن، تا شهروندان در پناه این حق بتوانند در حوزه‌ی خصوصی خود به دور از مداخلات ناروای دولت و افراد جامعه و بدون ترس بازرسی، نظارت، جاسوسی، قید و فشار، دخالت و... به زندگی خود ادامه دهند، هدف دیگر از انجام این پژوهش جبران و پر کردن جای خالی این مهم در مباحث فقهی، حقوقی و قضایی و دامن‌زدن به بحث‌هایی در این زمینه است. سومین هدف از انجام این پژوهش، ارائه‌ی معیارها و اصولی قانونمند، منضبط، سنجیده و مؤثر به قانون‌گذار در جهت تصویب قوانین کیفری می‌باشد. با در نظر گرفتن این اهداف انتظار می‌رود که:

۱. مجلس شورای اسلامی و قانون‌گذاران آن با مطالعه‌ی این پژوهش به ویژه فرمان هشت ماده‌ای حضرت امام خمینی (ره) اقدام به اصلاح برخی قوانین گذشته و نیز تصویب قوانینی جامع در این زمینه نمایند؛
۲. قوه‌ی قضائیه به رویه‌ی قضایی حمایتی با بهره‌گیری از مواضع و رویکردهای حمایتی حضرت امام خمینی راجع به حرمت اشخاص و حریم آنان در این زمینه اتخاذ کرده و با بهره‌گیری از یافته‌های پژوهش در کشف، تحقیق و رسیدگی به جرایم سنجیده و منطقی عمل نماید؛

^۱ . نوبهار؛ همان، ص ۲۳۶ و ۲۳۷.